

Zekerheid het einde van religiositeit?

De invloed van existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden en maatschappelijke oriëntatie op de mate van religiositeit onderzocht

Alice Schreuder

Katinka Reijnders

Trefwoorden:

ONZEKERHEID; CONTROLE; EXISTENTIËLE GEBEURTENISSEN; ECONOMISCHE
OMSTANDIGHEDEN; MAATSCHAPPELIJKE ORIËNTATIE; RELIGIOSITEIT; MEDIATIE
ANALYSE

Onder begeleiding van:

Zoltán Lippényi

Zekerheid het einde van religiositeit?

De invloed van existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden en maatschappelijke oriëntatie op de mate van religiositeit onderzocht

Utrecht 2012

Bachelorscriptie in het kader van de opleiding

Sociologie B

Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht, Nederland

Auteurs:

Alice Schreuder - 3271587

Katinka Reijnders - 3412059

Onder begeleiding van:

Zoltán Lippényi

Z.Lippenyi@uu.nl

Abstract

In dit onderzoek wordt de onzekerheidstheorie van Norris en Inglehart (2004) onderzocht. Ditmaal als mechanisme, waarbij de hoofdvraag luidt: In welke mate leiden economische omstandigheden, existentiële gebeurtenissen en de mate van maatschappelijke oriëntatie op microniveau tot een toename van onzekerheid, en deze toename van onzekerheid voor een toename van religiositeit? De maatschappelijke oriëntatie is als nieuwe dimensie toegevoegd aan de onzekerheidstheorie. De hoofdvraag is opgedeeld in drie basishypothesen met elk drie deelhypothesen, en een mediatie hypothese. Om resultaten te verkrijgen is er gebruik gemaakt van regressieanalyse en mediatie analyse. Uit de analyse blijkt dat er geen mediatie bestaat tussen omstandigheden, gebeurtenissen en oriëntatie op religiositeit door onzekerheid. Alle deelhypothesen, met uitzondering van een, worden bevestigd, de vierde basishypothese betreffende de mediatie wordt niet bevestigd. Uiteindelijk is er vervolgonderzoek nodig, om zowel de nieuwe dimensie, maatschappelijke oriëntatie, verder uit te diepen, als mogelijke tekortkomingen van het huidige onderzoek zoveel mogelijk weg te nemen. Tevens zou er een meer heldere definitie van onzekerheid moeten komen, met daarin ook de opdeling van onzekerheid in 'zingevingsvragen' en 'controle over het leven', en zouden deze vormen van onzekerheid verder onderzocht moeten worden als mechanisme in de onzekerheidstheorie.

In this research the insecurity theory of Norris and Inglehart (2004) is being re-examined. This time the theory is used as a mechanism. The main question of this research is: In what degree do economical circumstances, existential events and the level of social orientation lead to an increase of micro-level insecurity, and this increase of insecurity to an increase of micro-level religiosity? The social orientation dimension is added as a new dimension to the insecurity theory. The main question is divided into three hypothesis, with each three subhypothesis, and a fourth hypothesis addressing mediation. To obtain the results, regression-analysis and mediation-analysis have been used. The results shows that there seem to be no mediation between circumstances, events and orientation on religiosity through insecurity. All subhypotheses, except for one, were confirmed in this research but the fourth hypothesis about mediation has not been confirmed. More research is needed to develop the new dimension as well as to try to eliminate as much shortcomings in this research as possible. Simultaneously a more clear definition of insecurity is needed, also dividing 'questions of meaning' and 'amount of control over life' into different aspects of insecurity. In future research these forms of insecurity should be examined more as a mechanism of the insecurity theory.

Inhoud

Inleiding.....	5
Theorieën en hypothesen	6
Methodologie	8
Variabelen	9
Analyse.....	11
Bivariate regressie analyse	11
Mediatie analyse.....	11
Multiple regressie analyse	12
Resultaten	12
Existentiële gebeurtenissen.....	14
Economische omstandigheden.....	15
Maatschappelijke oriëntatie	17
Mediatie.....	19
Multiple regressie analyse	19
Conclusie en Discussie	19
Literatuur	23
Bijlagen.....	25
Variabelen	25
Deelnemende landen aan de European Values Study, Wave 4 - 2008	27

Inleiding

Tussen landen en werelddelen bestaat een groot verschil in mate van religiositeit (Zuckerman, 2006). Norris en Inglehart (2004) beargumenteren dat in gemoderniseerde landen religiositeit zal afnemen, omdat in deze landen voorzieningen van de welvaartstaat, werkgelegenheid, en weinig dreiging van oorlog en/of terrorisme voor grotere zekerheid van de mensen zouden zorgen. In minder gemoderniseerde landen zullen religieuze overtuigen juist sterk zijn dankzij een lager niveau van zekerheid.

De onzekerheidstheorie van Norris en Inglehart is vaak gebruikt in empirisch onderzoek om verschillen tussen landen in religiositeit te verklaren. Er is echter minder aandacht in de literatuur voor het *mechanisme* waarmee ervaren onzekerheid en religiositeit aan elkaar zijn gerelateerd. In dit onderzoek, wordt het verband getoetst tussen levensgebeurtenissen en dreigingen en individuele religiositeit, en op welke manier *onzekerheid* als mechanisme werkt.

Dit onderzoek draagt verder bij aan de literatuur door een nieuwe dimensie toe te voegen, namelijk de maatschappelijke oriëntatie, waarmee het onzekerheidsmechanisme religiositeit kan beïnvloeden. Hierbij gaat het om in hoeverre mensen betrokken en gebonden zijn bij en aan het land waar ze wonen. Dit uit zich in meningen en standpunten over het gedrag van de maatschappij, het vertrouwen in de maatschappij en instanties, en de inzet die het individu heeft voor de maatschappij. Naast economische omstandigheden en existentiële gebeurtenissen is nog niet eerder onderzoek gedaan naar het effect van de betrokkenheid bij de maatschappij op religiositeit.

Dit onderzoek zal daarbij kijken naar de inwoners van 47 Europese landen, op microniveau, met behulp van de European Values Study (EVS). Dit is een grootschalig, cross-nationaal en longitudinaal onderzoek, op basis van normen en waarden die bij individuen leven. Het geeft inzicht in de ideeën, overtuigingen, voorkeuren, houdingen, waarden en meningen van burgers in en over geheel Europa. De onderzoeksvraag die dit onderzoek wil beantwoorden: *In welke mate leiden economische omstandigheden, existentiële gebeurtenissen en mate van maatschappelijke oriëntatie op microniveau tot een toename van onzekerheid, en deze toename van onzekerheid voor een toename van religiositeit?*

Voor de theorie en hypothesen besproken worden, wordt de term religiositeit eerst gedefinieerd en wordt het verschil tussen religie en religiositeit aangeduid. Religiositeit wordt gedefinieerd als individuele voorkeuren, emoties, overtuigingen en daden die zich richten op een bestaande (of zelf-gemaakte) religie (Stolz, 2009). Religie is vervolgens een beschrijving voor het totaal aan culturele symbool-systemen die beantwoorden aan betekenis- en zingevingsvragen, en een transcendente realiteit voorschrijven voor het dagelijks leven. Religiositeit is, volgens deze definities, een individuele overtuiging, en religie een culturele uiting van deze overtuiging. Als een individu bidt, offert, gelooft en zijn god vreest of liefheeft, is dit religiositeit. Christendom, Islam, Hindoeïsme, Buddhismisme, New Age en andere religieuze stromingen, vallen onder de definitie religie (Stolz, 2009).

Op wetenschappelijk gebied zal dit onderzoek de mechanismen van de onzekerheidstheorie directer toetsen en een relevante toevoeging bieden in de vorm van maatschappelijke oriëntatie.

Theorieën en hypothesen

Zoals Emile Durkheim, die beschouwd wordt als de grondlegger van de sociologie, al heeft gezegd, is religie onmisbaar bij het onderzoeken van en filosoferen over de maatschappij (Durkheim, 1912). Volgens hem bereiden religieuze rituelen mensen voor op het sociale leven. Religieuze ceremonies brengen mensen samen en dienen ertoe om gezamenlijke banden te verzekeren en om sociale solidariteit te bevestigen. Religie bestendigt de sociale erfenis van een groep en helpt om hun waarden over te brengen naar toekomstige generaties (Durkheim, 1912). Als het gaat om verlies, door bijvoorbeeld het sterven van personen helpt religie bij het hernieuwen van de balans van individueel en publiek vertrouwen. Over het algemeen geeft religie, als een sociale instelling, betekenis aan persoonlijke existentiële problemen door het individuele te binden aan de sfeer van transcendente waarden die geworteld zijn in de samenleving (Durkheim, 1912).

Volgens Norris en Inglehart is de mate van sociale en individuele zekerheid de grootste en meest overtuigende verklaring voor de mate van religiositeit in een samenleving (Zuckerman, 2006, Norris & Inglehart, 2004). Religieuze ideologieën zouden mensen regels geven om hun te helpen om te gaan met problemen. De onzekerheidstheorie beargumenteert daarbij ook dat de toenemende waarde van religieuze waarden, een toename in het deelnemen aan religieuze praktijken met zich mee zal brengen (Chen, 2010; Immerzeel & van Tubergen, 2011). De onzekerheden die Norris en Inglehart voor ogen hebben met hun theorie zijn voornamelijk onzekerheden op economisch gebied (ongelijke inkomens en werkloosheid) en existentieel gebied (oorlog, terrorisme-dreiging, het verlies van dierbaren) (Norris & Inglehart, 2004; Immerzeel & van Tubergen, 2011).

Hoe groter deze sociaal-economische onzekerheid, des te meer deelname aan religieuze praktijken (Norris & Inglehart, 2004, Gill & Lundsgaarde, 2004; Rees, 2009;). Het gaat bij existentiële gebeurtenissen om situaties die direct van invloed zijn op de vraag van leven of dood, zoals dreiging van terrorisme en oorlog, maar ook het verlies van dierbaren. Bij economische omstandigheden gaat het om de werkomstandigheden van personen en hun financiële situatie.

Het mechanisme van de onzekerheidstheorie werkt als volgt: existentiële gebeurtenissen (zoals bijvoorbeeld het verlies van een familielid), economische gebeurtenissen (zoals bijvoorbeeld werkloos zijn) of maatschappelijke oriëntatie (zoals bijvoorbeeld geen banden hebben met anderen in de samenleving) zou ervoor zorgen dat mensen zich meer onzeker voelen in hun leven. Volgens de theorie keren mensen die zich onzeker voelen naar religie toe .

De onzekerheidstheorie zal worden getoetst op micro niveau in dit onderzoek. Zowel de hoofdvraag als de deelvragen benaderen het individuele aspect met betrekking tot zekerheid en religiositeit. De hypothesen in dit onderzoek zullen leiden tot het beantwoorden van de hoofdvraag, namelijk of en in welke mate bepaalde gebeurtenissen invloed hebben op onzekerheid en in welke

mate dit invloed heeft op de religiositeit van individuen. Om deze vraag te kunnen beantwoorden zullen drie domeinen van onzekerheid worden onderzocht; de existentiële gebeurtenissen, de economische omstandigheden en de maatschappelijk oriëntatie, en zal er worden onderzocht of het mediatie effect bestaat.

De existentiële zekerheid wordt beïnvloed door gebeurtenissen of waarnemingen die te maken hebben met bedreiging van het leven of het verlies van iemand uit de nabije omgeving. Uit voorgaand onderzoek is gebleken dat de dreiging van dood een significant effect heeft op de religiositeit van mensen. Ook het verliezen van een ander zorgt voor onzekerheid voor het eigen leven. Deze onzekerheid leidt tot onder andere stress, welke vervolgens leiden tot een toename van religiositeit. Deze bevindingen vanuit de Verenigde Staten zijn bevestigd met bevindingen van onderzoeken gedaan in Israël, Spanje, Engeland en andere landen in Europa (Van Tubergen, 2011). Mede door de bevindingen uit eerder onderzoek zijn uit basishypothese 1 de volgende drie deelhypothesen gevormd:

- 1a. Indien men een familielid (ouders of kind) verloren heeft, des te groter is de religiositeit.*
- 1b. Indien men een partner verloren heeft, door dood of echtscheiding, des te groter is de religiositeit.*
- 1c. Indien men scheiding van een familielid heeft meegemaakt, des te groter is de religiositeit.*

Naast de existentiële zekerheid is ook de financiële situatie van een individu van invloed op de zekerheid en hieruit volgend mogelijk de religiositeit. Wat betreft de inkomens in een land is uit voorgaand onderzoek gebleken dat in landen met grotere inkomensverschillen meer sprake is van onzekerheid en mensen meer religieus zijn. Meerdere onderzoeken bevestigen deze bevindingen, zowel gebruikmakend van longitudinale data als cross-nationale data (Ruiter & Van Tubergen, 2009). Uit deze bevindingen is de volgende deelhypothese opgesteld, onder basishypothese 2:

- 2a. Hoe lager het individueel maandelijks inkomen, des te groter is de religiositeit.*

Voor de determinant werkloosheid is door Immerzeel en Van Tubergen (2011) en Van Tubergen en Sindradottir (2011) gevonden dat werkloosheid een positief effect heeft op religiositeit. Andere onderzoeken die gebruik hebben gemaakt van longitudinale data komen tot dezelfde conclusie voor onder andere de Verenigde Staten, Taiwan en Indonesië (Van Tubergen, 2011). Het positieve effect van werkloosheid op religiositeit wordt weer onderzocht, met de volgende deelhypothese:

- 2b. Indien men werkloos is, des te groter is de religiositeit.*

En het positieve effect van het gebruik maken van een tijdelijke uitkering op religiositeit wordt onderzocht met de volgende deelhypothese:

- 2c. Indien men gebruik maakt van een tijdelijke uitkering, des te groter is de religiositeit.*

Als derde dimensie in dit onderzoek wordt er gekeken naar de maatschappelijke oriëntatie. Vanuit de theorie van onzekerheid volgt dat, indien men meer betrokken is bij de maatschappij, men meer zekerheid heeft. De maatschappelijke oriëntatie is een relevante dimensie, omdat bij de algemene zekerheid de maatschappelijke bewustwording en gebondenheid ook onderzocht moet worden. De meningen en standpunten over de maatschappij en het aangeven van personen hoeveel vertrouwen ze in instanties of de maatschappij hebben is belangrijk voor het vormen van de algemene zekerheid. Dit is maatschappelijke oriëntatie genoemd, omdat het zich niet op het existentiële of het economische domein richt, maar op de maatschappij en hoe het individu zich hierop richt en hier een mening over heeft. De stelling bij maatschappelijke oriëntatie is voornamelijk dat indien men positiever denkt over de maatschappij, men ook meer zekerheid zal hebben, en vervolgens minder religieus zal zijn.

Een ander mechanisme waarmee maatschappelijke oriëntatie invloed kan hebben op onzekerheid en daardoor op religie gaat via sociale netwerken. Als iemand een groter netwerk heeft, bijvoorbeeld door lid zijn bij organisaties, heeft hij of zij door anderen in het netwerk meer hulpbronnen, en zal hierdoor beter in staat zijn om gebruik te kunnen maken van deze grotere verscheidenheid aan bronnen (Jagodzinsky, 2010). Door over meer hulpbronnen te beschikken, zou men meer controle hebben over het leven, en dus meer zekerheid. Hierdoor zou men religie niet nodig hebben als hernieuwing van de balans van individueel vertrouwen in de maatschappij (Durkheim, 1912; Kunin, 2003; Christiano et al., 2008).

Als direct verband tussen maatschappelijke oriëntatie en religiositeit zijn de volgende hypothesen opgesteld:

- 3a. *Indien men geen vrijwilligerswerk doet, des te groter is de religiositeit.*
- 3b. *Hoe negatiever men denkt over de maatschappij, des te groter is de religiositeit.*
- 3c. *Hoe minder men begaan is met de maatschappij, des te groter is de religiositeit.*

Als laatst kijken we naar de mediatie van onzekerheid tussen gebeurtenissen, omstandigheden en oriëntatie en religiositeit. Onzekerheid uit zich in het gevoel dat er minder controle is over het leven. Naarmate men meer controle ervaart over het leven, is men minder onzeker, omdat men verwacht dat het lot in eigen handen ligt. Als er dingen gebeuren buiten de eigen controle om (zoals dood van een kind of ouder), zal het gevoel van controle verminderen. Hoe hoger het gevoel van controle over het leven zou zijn, des te lager zou de religiositeit zijn. Op deze manier zal er worden gekeken in hoeverre de onzekerheidstheorie werkt als mechanisme voor het effect van existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden en maatschappelijke oriëntatie op religiositeit.

4. *Des te meer controle over het eigen leven iemand ervaart, des te lager is de religiositeit.*

Methodologie

De European Values Survey (EVS) is een grootschalig, longitudinaal onderzoeksprogramma naar menselijke ervaringen en waarden. Het geeft inzicht in de ideeën, overtuigingen, voorkeuren, attitudes,

waarden en meningen van burgers over geheel Europa. Het is een uniek project dat informatie verzamelt over hoe Europeanen denken over het leven, familie, werk, religie, politiek en de maatschappij (<http://www.europeanvaluesstudy.eu/>). De dataset die uit dit onderzoeksprogramma is voortgekomen zal worden gebruikt in dit onderzoek.

De EVS is begonnen in 1981. Elke negen jaar wordt de enquête herhaald. En elke negen jaar doen er tot nu toe meer landen mee. De vierde 'wave' was in 2008, en daar deden 47 landen aan mee, zegge alle landen in Europa. Met alle landen van Europa worden de landen bedoeld die lid zijn van de Raad van Europa. Na 2008, in 2009 en 2010, zijn in een aantal landen in Europese nog enquêtes gehouden die behoren tot de 'wave' van 2008. In totaal werden in de vierde 'wave' ongeveer 70.000 volwassen personen ondervraagd. De data is verzameld middels face-to-face interviews aan de hand van een gestandaardiseerde vragenlijst. Uitzonderingen hierop zijn Finland, waar de survey via een internetpanel werd afgenomen, en Zweden, waar de survey via de post werd afgenomen (<http://www.europeanvaluesstudy.eu/>).

De kwaliteit van de survey is belangrijk, en hier worden dan ook hoge standaarden voor gesteld. Om de kwaliteit te waarborgen zijn er verschillende groepen ingesteld die zich hier voorafgaand, tijdens en na het verzamelen van de data mee bezig houden. Taken van deze groepen zijn onder andere het verbeteren van vragen van de voorgaande 'wave', het aandragen van nieuwe vragen, het standaardiseren van vragen tussen 'waves' en landen en het vertalen van de surveys voor de verschillende landen. In totaal is de Engelstalige 'master questionnaire' vertaald naar 37 andere talen en aangepast aan 47 verschillende contexten. De vertaling is per survey gedaan door twee verschillende vertalers. Achteraf is er veel aandacht besteed aan het systematisch controleren van de datasets (<http://www.europeanvaluesstudy.eu/>).

Variabelen

Religiositeit is de afhankelijke variabele. In dit onderzoek zal religiositeit gemeten worden aan de hand van de persoonlijke religieuze activiteiten van het individu. Religiositeit is gedefinieerd als de individuele overtuiging die zich uit in individuele religieuze activiteiten. In dit onderzoek zal religiositeit gemeten worden middels de vraag "Hoe vaak bidt u, buiten religieuze ontmoetingen om?". Hierbij konden de respondenten antwoord geven op een schaal van 1 (elke dag) tot en met 7 (nooit). In huidig onderzoek is deze variabele gebruikt zoals origineel geconstrueerd in de bestaande dataset.

De mediatievariabele is *onzekerheid*. Binnen dit onderzoek zal onzekerheid gemeten worden aan de hand van de vraag "In hoeverre heeft u controle over uw leven?". Deze vraag bevat een antwoordschaal waarbij men kan kiezen tussen 1 (geen controle) tot en met 10 (veel controle).

Existentiële gebeurtenissen worden gemeten door te vragen of de respondent de volgende zaken heeft meegemaakt: het verlies van een kind, het verlies van vader, het verlies van moeder, einde van de relatie tussen respondent en partner (door dood of scheiding), scheiding van een kind,

scheiding van vrienden, scheiding van de ouders. Al deze vragen geven gebeurtenissen weer die betrekking hebben op het leven en de bedreiging of verzwaring hiervan. De zeven genoemde variabelen zijn teruggebracht naar drie variabelen. Het verlies van een kind, vader of moeder is samengevoegd tot een variabele die het verlies van een gezinslid meet. Ook zijn de variabelen scheiding van kind, vrienden of ouders tot een variabele omgezet die het van dichtbij meemaken van een scheiding meet. De variabele verlies van partner is als derde variabele gebruikt zoals deze in het originele databestand bestaat.

Economische omstandigheden worden gemeten aan de hand van vragen over de economische status van de respondent. Hierbij wordt er gevraagd naar het maandelijks inkomen van het individu. Het maandelijks inkomen is in de dataset gereconstrueerd, namelijk van maandelijks inkomen per huishouden naar een persoonlijk inkomen voor de respondent alleen. Ook worden er vragen geanalyseerd over de afhankelijkheid van het sociale stelsel (uitkeringen) in de afgelopen vijf jaar en de werkloosheid van de respondent. Deze variabelen zijn allen gebruikt zoals ze bestaan in de dataset van de EVS.

Maatschappelijke oriëntatie wordt gemeten aan de hand van vragen over of men vrijwilligerswerk doet, de mening van de respondent over de maatschappij en de betrokkenheid van de respondent bij de bevolking van de maatschappij. Bij de variabele betreffende het doen van vrijwilligerswerk werd aan respondenten gevraagd of zij onbetaald werkten en zo ja, deze op te noemen. Als instanties die op de lijst stonden genoemd waren, werd als antwoord weergegeven 'mentioned', dus dat de respondent deed aan vrijwilligerswerk. Werden er geen instanties genoemd dan werd het antwoord gecodeerd als 'not mentioned', dus het niet doen van vrijwilligerswerk. De respondent kreeg tijdens de vraag naar zijn of haar mening over de maatschappij drie stellingen te zien en werd gevraagd aan te geven welke stelling het beste paste bij zijn of haar mening over de maatschappij, te kiezen uit 'radicale verandering is nodig', 'geleidelijke verandering is nodig' en 'bescherming tegen verandering is nodig'. Deze twee besproken variabelen zijn gebruikt zoals ze in het originele databestand van de EVS zijn geconstrueerd. De derde variabele, de betrokkenheid van de respondent bij de bevolking van de maatschappij, bestaat uit een samenvoeging van elf variabelen. Deze variabelen zijn verkregen door de respondent de vraag te stellen in hoeverre hij of zij begaan is met de voorgelegde groepen mensen. De groepen bestonden uit directe familie, mensen uit de buurt, mensen uit eigen regio, mede inwoner van eigen land, Europeanen, iedereen over de wereld, ouderen, werklozen, immigranten, zieken en gehandicapten en kinderen in arme families. Voor elke groep kon de respondent op een schaal van 1 (heel erg) tot en met 5 (helemaal niet) aangeven in hoeverre hij of zij begaan is met de betreffende groep. Voor deze derde variabele die maatschappelijke oriëntatie meet is gekozen om het gemiddelde te nemen vanwege het grote aantal variabelen die hierin zijn verwerkt.

De *controlevariabelen* die voor dit onderzoek gekozen zijn, zijn geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en nationaliteit. Deze controlevariabelen worden meegenomen in het onderzoek om

de mogelijkheid van alternatieve verklaringen te limiteren. In de bijlage is een overzicht te vinden van alle gebruikte variabelen.

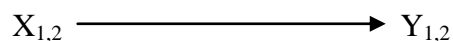
Analyse

In dit onderzoek zullen voor het toetsen van de hypothesen twee analyse vormen gebruikt worden, een bivariate regressie en mediatie analyse. Hieronder zal toelichting worden gegeven op de vorm van analyse en zal er worden uitgelegd waarom hiervoor is gekozen. Daarnaast zal er een derde analysetechniek worden gebruikt om na te gaan wat de waarde van de verschillende existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden en vooral de vormen van maatschappelijke oriëntatie zijn in het verklaren van religiositeit, een multiple regressie analyse. Ook hier zal toelichting op worden gegeven.

Bivariate regressie analyse

Bij een bivariate regressie analyse wordt de samenhang tussen twee variabelen getoetst, variabele X en variabele Y. In dit onderzoek gaat het om de variabelen existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden en maatschappelijke oriëntatie (allen X_1), waarvan de samenhang gemeten wordt met onzekerheid (Y_1). Vervolgens wordt de samenhang tussen onzekerheid (X_2) en religiositeit (Y_2) gemeten. En ook wordt er gekeken naar een eventueel verband tussen de variabelen existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden en maatschappelijke oriëntatie (allen X_1) en religiositeit (Y_2) door middel van een bivariate regressie analyse (zie figuur 1).

Figuur 1. Bivariate regressie analyse

Mediatie analyse

Een mediatie analyse kijkt naar een verband tussen de onafhankelijke variabele (X) en de afhankelijke variabele (Y), om dit verband te verklaren door een derde variabele (M). Deze derde variabele wordt omschreven als de mediator. De mediatie analyse houdt in dat X invloed heeft op M, en M op Y (Verboon, 2010). In dit onderzoek is deze analyse heel goed te gebruiken: de hypothesen in dit onderzoek stellen dat bijvoorbeeld existentiële gebeurtenissen (X) leiden tot een toename van onzekerheid (M), en deze toename van onzekerheid (M) tot een toename in religiositeit (Y). In vorige onderzoeken is er een aanname gedaan dat bijvoorbeeld existentiële gebeurtenissen al tot een toenamen van religiositeit leiden, en het mediërende effect van onzekerheid werd niet getoetst. In dit onderzoek wordt deze aanname betwijfeld, en is de onzekerheid (M) als mechanisme tussen de existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden en maatschappelijke oriëntatie (allen X) en toename van religiositeit (Y) geplaatst (zie figuur 2).

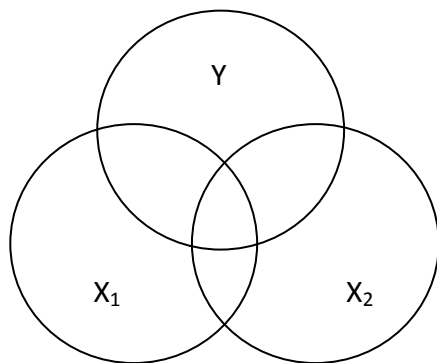
Figuur 2. Mediatie analyse

Multiple regressie analyse

In een multiple regressie wordt een afhankelijke variabele voorspeld door verschillende onafhankelijke variabelen tegelijkertijd. Hierbij gaat het om de relatieve bijdrage van elke onafhankelijke variabele, met andere woorden, hoe elke onafhankelijke variabele controlerend voor de andere onafhankelijke variabele in het model, de afhankelijke variabele voorspellen. In een figuur weergegeven, het deel van de totale variantie van Y dat alleen verklaard wordt door X_1 is de overlap van X_1 op Y zonder de gezamenlijke overlap met X_2 . Hetzelfde geldt voor het deel van de verklaarde variantie van X_2 op Y. De gezamenlijke overlap van X_1 en X_2 op Y is de totale verklaarde variantie van beide onafhankelijke variabelen samen. Tenslotte wordt er in de multiple regressie analyse ook een significantie test gedaan om de invloed van elke onafhankelijke variabele op de afhankelijke variabele te beoordelen (Kirkpatrick & Feeney, 2009; Gravetter & Wallnau, 2007).

Figuur 3. Multiple regressie analyse

Resultaten

De resultaten voor de bivariate analyses en mediatie zijn verkregen door het effect van elke onafhankelijke variabele (de existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden of maatschappelijke oriëntaties) op religiositeit apart te toetsen. Vervolgens is het 'gevoel van controle over het eigen leven' getoetst met elke onafhankelijke variabele apart. En tenslotte het 'gevoel van controle over het eigen leven' met religiositeit. In onderstaande pad diagrammen is elke analyse te zien, met de bijbehorende resultaten. Ook worden de resultaten weergegeven in tabel 1.

Tabel 1. Het directe en indirecte verband tussen existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden en maatschappelijke oriëntatie op religiositeit, gemeten via de mate van controle over het eigen leven.

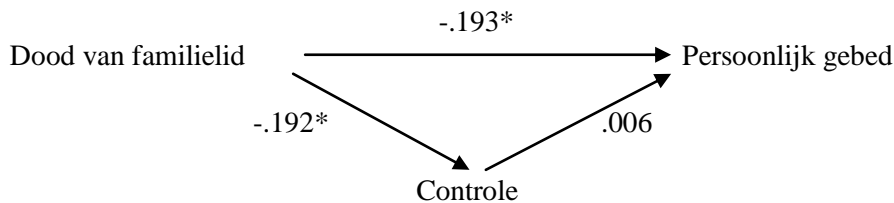
	Direct effect (X-Y)	Controle leven (X-M)	Religiositeit (M-Y)	Indirect effect (X-M-Y)	Multiple regressie
Existentiële gebeurtenissen:					
Dood van een familielid	-.193*	-.192*	.006	-.001	-.031
Verlies van partner	-1.011*	-1.007*	-.013	.013	-.136*
Scheiding van een familielid	.226*	.226*	.010	.002	.066
Economische omstandigheden:					
Werkloosheid	-.225*	-.224*	.009	-.002	.030
Maandelijks inkomen	.233*	.232*	.012	.003	.123
Sociale zorgstelsel	.383*	.382*	.022	.008	-.124
Maatschappelijke oriëntatie:					
Vrijwilligerswerk	.019	.024	.018	.000	-.007
Mening over de samenleving	.334*	.341*	.035	.012	.122
Betrokkenheid bij de samenleving	-.646*	-.648*	.016	.010	-.151*

* $p < 0.05$

Existentiële gebeurtenissen

In tabel 1 is te zien dat de dood van een familielid ($B = -.193$) een negatief effect heeft op religiositeit, en dit effect is significant, ($p = .006$). Het effect van de dood van een familielid op religiositeit blijft negatief ($B = -.192$) en significant ($p = .007$), wanneer de variabele 'gevoel van controle over het leven' wordt toegevoegd. Hypothese 1a, "Indien men geen familielid (ouders of kind) verloren heeft, des te groter is de religiositeit.", wordt hiermee bevestigd. Het effect van controle op de mate van religiositeit is $B = .006$, en dit effect is niet significant ($p = .752$). Het indirecte effect van de dood van een familielid op religiositeit (via het gevoel van controle over het leven) is $-.001$. Het directe effect ($B = -.193$) is sterker dan het indirecte effect ($-.001$) (zie figuur 3). Er is geen sprake van mediatie, omdat het effect van de dood van een familielid op religiositeit niet sterk vermindert, of veranderd wordt door de toevoeging van de mediator 'gevoel van controle over het leven'.

Figuur 4. Paddiagram, existentiële gebeurtenis 'dood van een familielid'.

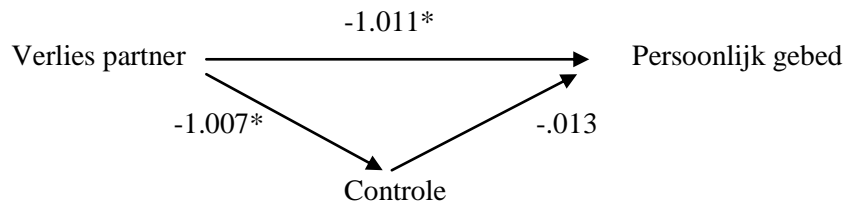
Direct verband: $-.193$

Indirect verband: $-.001$

* $p < 0.05$

Voor het verlies van een partner, door dood of echtscheiding, geldt dat het directe effect op religiositeit negatief is ($B = -1.011$) en dit effect is significant ($p = .041$). Het effect van het verlies van een partner op religiositeit wordt $B = -1.007$, met een significantie van ($p = .041$), wanneer de variabele 'gevoel van controle over het leven' wordt toegevoegd in de mediatie analyse. Dit is bewijs voor hypothese 1b, "Indien men geen partner verloren heeft, door dood of echtscheiding, des te groter is de religiositeit.", en dus wordt hypothese 1b bevestigd. Het effect van controle over het leven op religiositeit is echter $B = -.013$, en is niet significant ($p = .820$). Het indirecte effect van het verlies van een partner, via het gevoel van controle over het leven, op religiositeit is $.013$. Dit effect is positief, en minder sterk dan het directe effect ($B = -1.011$) (zie figuur 5). Er is geen sprake van mediatie, omdat het effect van het verlies van een partner op religiositeit niet sterk vermindert, of veranderd wordt door de toevoeging van de mediator 'gevoel van controle over het leven'.

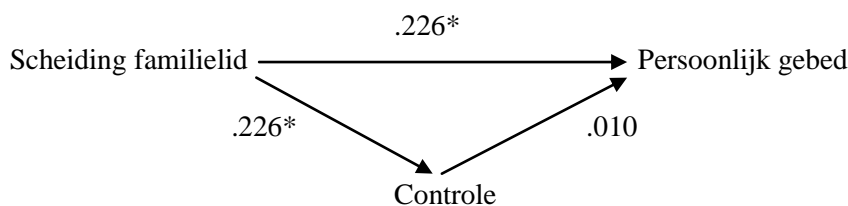
Figuur 5. Paddiagram, existentiële gebeurtenis 'Verlies van partner'.

Direct verband: -1.011
Indirect verband: .013
* $p < 0.05$

De scheiding van een familielid heeft een positief effect op religiositeit ($B = .226$) en is significant ($p = .003$). Het effect van scheiding van een familielid op religiositeit blijft hetzelfde wanneer de variabele 'gevoel van controle over het leven' wordt toegevoegd als mediator. Hier wordt dus hypothese 1c, "Indien men geen scheiding van een familielid heeft meegemaakt, des te groter is de religiositeit.", bevestigd. Het effect van deze mediator op de mate van religiositeit is $B = .010$, en is niet significant ($p = .580$). Het indirecte effect van de scheiding van een familielid, via de mediator, op religiositeit is .002, en dit effect is minder sterk dan het directe effect van de scheiding van een familielid op religiositeit (zie figuur 6). Er is geen sprake van mediatie, omdat het effect van de scheiding van een familielid op religiositeit niet sterk vermindert, of veranderd wordt door de toevoeging van de mediator 'gevoel van controle over het leven'.

Figuur 6. Paddiagram, existentiële gebeurtenis 'Scheiding familielid'.

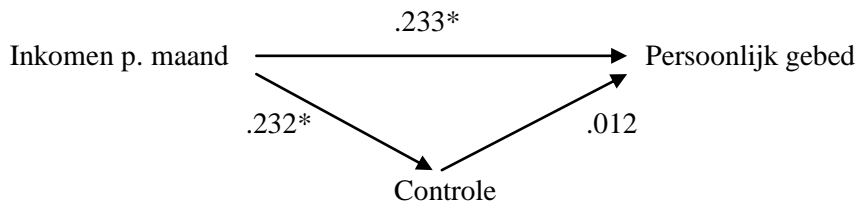
Direct verband: .226*
Indirect verband: .002
* $p < 0.05$

Economische omstandigheden

Het directe effect van het maandelijks inkomen op religiositeit is een positief significant effect ($B = .233$; $p = .000$). Het effect van het maandelijks inkomen op religiositeit blijft positief en significant wanneer 'gevoel van controle over het leven' wordt toegevoegd ($B = .232$; $p = .000$). Deze resultaten leveren bewijs voor hypothese 2a, "Hoe hoger het individueel maandelijks inkomen, des te groter is de religiositeit.". Hypothese 2a wordt hier bevestigd. Het effect van controle op de mate van religiositeit is niet significant ($B = .012$, $p = .570$). Het indirecte effect van maandelijks inkomen op religiositeit via 'gevoel van controle over het leven' is dan ook niet significant. Het directe effect ($B = .233$) is sterker dan het indirecte effect ($B = .003$) en dit indirecte effect is ook niet significant (zie figuur 7). Er is geen sprake van mediatie, omdat het effect van werkloosheid op religiositeit niet significant sterk

vermindert, of veranderd wordt door de toevoeging van de mediator 'gevoel van controle over het leven'.

Figuur 7. Paddiagram, economische omstandigheid 'Inkomen per maand'.

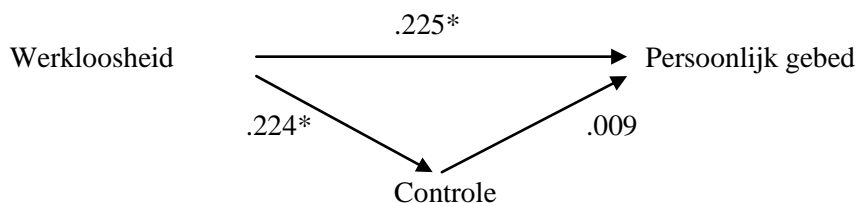
Direct verband: .233*

Indirect verband: .003

* $p < 0.05$

In tabel 1 is te zien dat het directe effect van werkloosheid op religiositeit een negatief significant effect heeft ($B = -.225$; $p = .011$). Het effect van werkloosheid op religiositeit blijft ook een negatief significant effect wanneer 'gevoel van controle over het leven' wordt toegevoegd ($B = -.224$, $p = .012$). Met resultaten wordt hypothese 2b, "Indien men niet werkloos is, des te groter is de religiositeit.", bevestigd. Het effect van controle op de mate van religiositeit is $B = .009$ en is niet significant ($p = .611$). Het indirecte effect van werkloosheid op religiositeit via 'gevoel van controle over het leven' is dan ook niet significant. Het directe effect ($B = -.225$) is sterker dan het indirecte effect ($-.002$) van werkloosheid op religiositeit en het indirecte effect is ook niet significant (zie figuur 8). Er is geen sprake van mediatie, omdat het effect van werkloosheid op religiositeit niet significant sterk vermindert, of veranderd wordt door de toevoeging van de mediator 'gevoel van controle over het leven'.

Figuur 8. Paddiagram, economische omstandigheid 'Werkloosheid'.

Direct verband: .225*

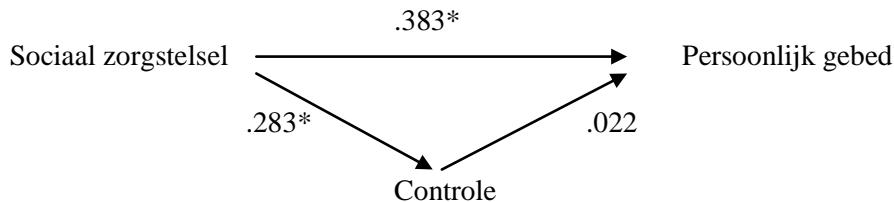
Indirect verband: $-.002$

* $p < 0.05$

Bij de afhankelijkheid van het sociale zorgstelsel in de afgelopen vijf jaar is het directe effect op religiositeit positief significant ($B = .383$, $p = .004$). Het effect van sociale zorgstelsel op religiositeit blijft positief wanneer 'gevoel van controle over het leven' wordt toegevoegd ($B = .283$, $p = .004$). Hypothese 2c, "Indien men geen gebruik maakt van het sociaal zorgstelsel, des te groter is de religiositeit.", wordt hier ondersteund door de resultaten en dus bevestigd. Het effect van 'gevoel van

controle over het leven' is echter niet significant op de mate van religiositeit ($B = .022, p = .239$). Het indirecte effect van sociale zorgstelsel via 'gevoel van controle over het leven' is niet significant. Het directe effect ($B = .383$) is sterker dan het indirecte effect (.008) en het indirecte effect is niet significant (zie figuur 9). Er is geen sprake van mediatie, omdat het effect van werkloosheid op religiositeit niet significant sterk vermindert, of veranderd wordt door de toevoeging van de mediator 'gevoel van controle over het leven'.

Figuur 9. Paddiagram, economische omstandigheid 'Sociaal zorgstelsel'.

Direct verband: .383*

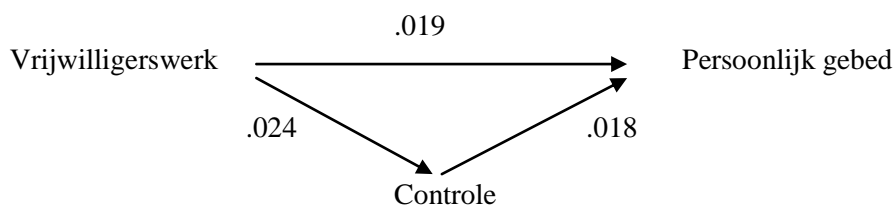
Indirect verband: .008

* $p < 0.05$

Maatschappelijke oriëntatie

In tabel 1 is te zien dat vrijwilligerswerk ($B = .019$) een positief effect heeft op religiositeit, en dit effect is niet significant, ($p = .858$). Het effect van vrijwilligerswerk op religiositeit blijft positief ($B = .024$) en niet significant ($p = .821$), wanneer de variabele 'gevoel van controle over het leven' wordt toegevoegd. Deze resultaten leveren geen bewijs voor hypothese 3a, "*Indien men vrijwilligerswerk doet, des te groter is de religiositeit.*", de hypothese zal daarom moeten worden verworpen. Het effect van controle op de mate van religiositeit is $B = .018$, en dit effect is niet significant ($p = .338$). Het indirecte effect van vrijwilligerswerk op religiositeit (via het gevoel van controle over het leven) is .000. Het directe effect ($B = .019$) is sterker dan het indirecte effect (.000) (zie figuur 10). Er is geen sprake van mediatie, omdat het effect van vrijwilligerswerk op religiositeit niet significant is, en niet veranderd wordt door de toevoeging van de mediator 'gevoel van controle over het leven'.

Figuur 10. Paddiagram, maatschappelijke oriëntatie 'Vrijwilligerswerk'.

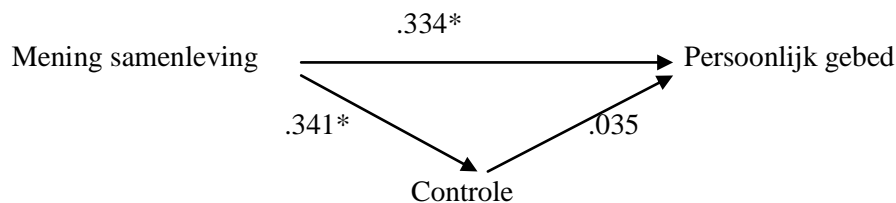
Direct verband: .019

Indirect verband: .000

* $p < 0.05$

Voor de mening over de samenleving, geldt dat het directe effect op religiositeit positief is ($B = .334$) en dit effect is significant ($p = .001$). Het effect van de mening over de samenleving op religiositeit wordt $B = .341$, met een significantie van ($p = .000$), wanneer de variabele 'gevoel van controle over het leven' wordt toegevoegd in de mediatie analyse. Deze resultaten leveren bewijs voor hypothese 3b, "*Hoe positiever men denkt over de maatschappij, des te groter is de religiositeit.*", en dus is hypothese 3b bevestigd. Het effect van controle over het leven op religiositeit is echter $B = .035$, en is niet significant ($p = .077$). Het indirecte effect van de mening over de samenleving, via het gevoel van controle over het leven, op religiositeit is $.013$. Dit effect is positief, en minder sterk dan het directe effect ($B = .334$) (zie figuur 11). Er is geen sprake van mediatie, omdat het effect van de mening over de samenleving op religiositeit niet sterk vermindert, of veranderd wordt door de toevoeging van de mediator 'gevoel van controle over het leven'.

Figuur 11. Paddiagram, maatschappelijke oriëntatie 'Mening over de samenleving'.

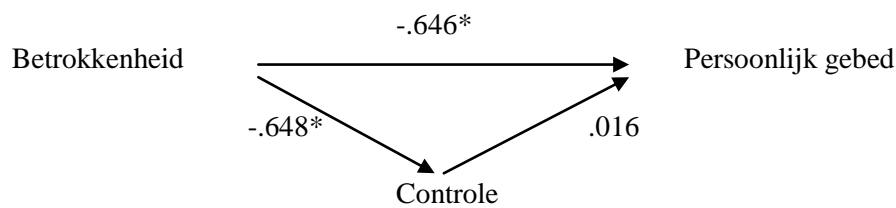
Direct verband: $.334^*$

Indirect verband: $.013$

$*P < 0.05$

De betrokkenheid bij de samenleving heeft een negatief effect op religiositeit ($B = -.646$) en is significant ($p = .000$). Het effect van de betrokkenheid bij de samenleving op religiositeit wordt $B = -.648$, en is ook significant ($p = .000$) wanneer de variabele 'gevoel van controle over het leven' wordt toegevoegd als mediator. Hypothese 3c, "*Hoe meer men begaan is met de maatschappij, des te groter is de religiositeit.*", wordt hier dus bevestigd. Het effect van de mediator 'controle' op de mate van religiositeit is $B = .016$, en is niet significant ($p = .400$). Het indirecte effect van de betrokkenheid bij de samenleving, via de mediator, op religiositeit is $.010$, en dit effect is minder sterk dan het directe effect van de betrokkenheid bij de samenleving op religiositeit (zie figuur 12). Er is geen sprake van mediatie, omdat het effect van de betrokkenheid bij de samenleving op religiositeit niet sterk vermindert, of veranderd wordt door de toevoeging van de mediator 'gevoel van controle over het leven'.

Figuur 12. Paddiagram, maatschappelijke oriëntatie 'Betrokkenheid bij de samenleving'.

Direct verband: $-.646$

Indirect verband: $.010$

$*p < 0.05$

Mediatie

Zowel in Figuur 4 tot en met Figuur 12 als in Tabel 1 is te zien dat voor negen van de acht variabelen het X-M verband significant is, maar dat het verband M-Y bij geen enkele analyse significant is. Hierdoor is het verband X-M-Y niet significant. 'Het gevoel van controle over eigen leven', als indicator voor zekerheid, werkt volgens de resultaten in huidig onderzoek dus niet significant als mediator. Hieruit volgt dat er geen bewijs is gevonden voor hypothese 4, "*Des te meer controle over het eigen leven iemand ervaart, des te lager is de religiositeit.*", en deze wordt daarom verworpen.

Multiple regressie analyse

Uit de multiple regressie analyse blijkt dat alleen de variabelen 'verlies van een partner' en 'betrokkenheid bij de maatschappij' een significant effect hebben op religiositeit, als alle variabelen samengevoegd worden in een model (tabel 1). Het effect van het verlies van een partner is $B = -.136$ ($p = .040$) en het effect van 'betrokkenheid bij de maatschappij' is $B = -.151$ ($p = .018$). Indien de alle betrokken onafhankelijke variabelen gecontroleerd worden door de controlevariabelen, en elkaar, hebben slechts deze twee variabelen dus een effect op religiositeit. Hypothesen 1b en 3c zijn bevestigd. De overige hypothesen (1a, 1c, 2a, 2b, 2c, 3a en 3b) zijn niet bevestigd.

Conclusie en Discussie

In dit onderzoek is gekeken naar in hoeverre existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden en maatschappelijke oriëntatie op microniveau invloed hebben op de zekerheid die mensen hebben over het leven, en in hoeverre deze zekerheid invloed heeft op individuele religiositeit. Er is gekeken of zekerheid een mediërende factor is, dus of bepaalde gebeurtenissen, omstandigheden en oriëntatie, via zekerheid, de mate van religiositeit van mensen verklaart. Met dit onderzoek is getracht meer inzicht te geven in de onzekerheidstheorie door de (on)zekerheid als mechanisme te gebruiken. Daarnaast is er een nieuwe dimensie toegevoegd als mechanisme, die mogelijk relevant is voor de onzekerheidstheorie. Deze nieuwe dimensie is de maatschappelijke oriëntatie.

Uit de bivariate regressies bleek dat elke hypothese, met uitzondering van hypothese 3a, bevestigd is. Dit betekent dat elke existentiële gebeurtenis, elke economische omstandigheid en de maatschappelijke betrokkenheid en de mening over de samenleving een direct effect op religiositeit

hebben. Hetzelfde geldt voor alle hypotheses, behalve hypothese 3a, en hun directe effect op de mate van controle over het leven.

In de resultaten is voor alle variabelen van de deelhypothesen, met uitzondering van de variabele voor deelhypothese 3a (betreffende vrijwilligerswerk), gevonden dat er tussen de gebeurtenis, omstandigheid en oriëntatie, en de mediatievariabele, onzekerheid, een significant verband bestaat. Echter is er voor geen enkele variabele van de deelhypothesen een significant effect gevonden van zekerheid op religiositeit. Voor hypothese vier, *'Hoe meer controle over het eigen leven men ervaart, des te lager is de religiositeit'*, wordt in dit onderzoek geen ondersteuning gevonden en wordt dus verworpen. Dit houdt in dat volgens dit onderzoek economische omstandigheden, existentiële gebeurtenissen en de maatschappelijke oriëntatie niet door de mediatie van zekerheid leiden tot meer religiositeit.

De multivariate regressie analyse toonde aan dat dat slechts twee hypothesen (Hypothese 1b en 3c) bevestigd worden met hun effect op religiositeit. Alleen het verlies van een partner en de betrokkenheid bij de maatschappij zijn bepalend voor de mate van religiositeit van een individu, volgens deze analyse.

Dat er geen sprake is van mediatie tussen de drie onderzochte dimensies en religiositeit is een interessante bevinding. In gevestigd onderzoek is meerdere malen de aanname gedaan dat bepaalde gebeurtenissen staan voor (on)zekerheid. Deze gebeurtenissen zijn verwerkt in huidig onderzoek en zoals in huidig onderzoek, is ook in gevestigd onderzoek een significant effect gevonden van deze gebeurtenissen op de mate van religiositeit. Echter is hier gekeken of deze aanname van het gelijk staan van bepaalde gebeurtenissen aan (on)zekerheid ook getoetst middels een mediatie analyse en blijkt hiervoor geen bewijs te zijn. Dit houdt in dat het bewijs dat in gevestigd onderzoek is gevonden mogelijk verkeerd geïnterpreteerd is dankzij een aanname die in huidig onderzoek getoetst is en niet kan worden bevestigd. Voor toekomstig onderzoek opent dit vele nieuwe deuren en is dit met betrekking tot de onzekerheidstheorie een interessant en belangrijk domein om vervolg onderzoek in te doen.

Het feit dat er geen ondersteuning is voor mediatie kan naast het ontbreken van het bestaan van een verband in dit onderzoek beïnvloed zijn door een aantal zaken. Ten eerste is er gewerkt met een bestaande dataset. Aan de ene kant is dit een voordeel omdat het nooit mogelijk was geweest een zodanig grote hoeveelheid respondenten te bereiken, zeker niet internationaal. Echter heeft het als nadeel dat de variabelen al bepaald waren. Sommige vragen in de vragenlijst hadden voor dit onderzoek beter anders gesteld kunnen worden of toegevoegd kunnen worden. Zo is er in het onderzoek voor existentiële gebeurtenissen de variabele 'dood van familielid' gebruikt, echter bestaat deze alleen uit het wel/niet een ouder of kind te hebben verloren en wordt het verlies van een broer of zus of opa of oma niet gevraagd. Ook is er in de survey niet direct gevraagd naar de zekerheid over het leven. Dergelijke aspecten zouden voor een goede validiteit van het onderzoek het beste meegenomen kunnen worden in de vragenlijst. Een zelf ontworpen vragenlijst biedt een uitkomst voor het gebrek

aan bepaalde variabelen die mogelijk geschikter waren of een geschiktere vorm van variabelen, maar dit was echter niet mogelijk voor de schaal van dit onderzoek. Dit zou kunnen gelden voor de gebruikte variabelen voor de existentiële gebeurtenissen, economische omstandigheden en zeker voor de nieuwe dimensie maatschappelijke oriëntatie omdat hier nog erg weinig onderzoek over bestaat en er moeilijker te bepalen is welke variabelen hiervoor bruikbaar zijn. Ook kan dit gelden voor de variabelen die in huidig onderzoek zijn gekozen voor zekerheid en religiositeit.

Het is namelijk mogelijk dat de variabelen die gekozen zijn voor de analyse niet geheel het gezochte verband toetsen, hoewel de beschikbare dataset nauwkeurig bekeken is en de meest geschikte variabelen zijn geselecteerd. Toch is het mogelijk dat bijvoorbeeld de variabele 'gevoel van controle over het leven' niet zekerheid meet zoals in het verband van de onzekerheidstheorie wordt bedoeld en een directe vraag aan respondenten hele andere verbanden laat zien. Ook kan het zijn dat er in dit verband naar een andere vorm van zekerheid moet worden gekeken. In huidig onderzoek wordt er gekeken naar een praktische vorm van zekerheid, mogelijk heeft zekerheid met betrekking tot zingeving wel het effect op religiositeit waar nu naar is gekeken en zoals bedoeld is in de onzekerheidstheorie. Als gevolgtrekking uit deze twee vormen van zekerheid zou de onzekerheidstheorie verder onderzocht moeten worden. Daarbij zou duidelijk moeten worden of het mediatie-effect wel bestaat via de 'onzekerheid' van zingevingsvragen. Indien dit ook niet zo is, zou de onzekerheidstheorie herzien moeten worden.

Naast de al genoemde aanbevelingen voor toekomstig onderzoek, is het interessant om te kijken naar welke andere factoren mogelijk invloed hebben binnen de dimensies die nu niet zijn meegenomen in de analyse. Daarnaast is het waardevol om de dimensie maatschappelijke oriëntatie verder te onderzoeken, hoewel in dit onderzoek voor deze dimensie geen significante verbanden zijn gevonden voor mediatie, net als voor de gevestigde dimensies niet, lijkt het in de resultaten wel alsof deze dimensie zich op de zelfde manier verhoudt tot religiositeit als de gevestigde dimensies, omdat twee van de drie hypothesen dezelfde verhouding tot religiositeit lijken te hebben als de bestaande dimensies. Daarnaast is gebleken uit de multiple regressie analyse dat de betrokkenheid een van de twee variabelen is van de negen die wel significant religiositeit verklaart.

Ook is het interessant om verdiepend onderzoek te doen naar wat belangrijke determinanten zijn binnen de dimensie maatschappelijke oriëntatie om de dimensie beter binnen de onzekerheidstheorie toe te kunnen passen. Ook is dit aan te raden voor de gevestigde dimensies, omdat in huidig onderzoek geen bewijs was dat de gebruikte variabelen, op een na, religiositeit verklaarden. Daarnaast zal het vruchtbaarder onderzoek opleveren wanneer er een meer geschikte dataset beschikbaar is, het zoeken naar of ontwikkelen van een dataset die meer toegespitst is op het toetsen van de onzekerheidstheorie en zijn domeinen, waarbij waarden en oordelen van de respondenten, die van belang zijn binnen de drie dimensies, een belangrijk onderdeel beslaat, zal zorgen voor een vooruitgang in dit veld van onderzoek. Verder is het interessant om te kijken naar wat de verschillen tussen landen zijn, dus in plaats van een algemeen Europees beeld te geven zoals huidig onderzoek

geeft, een vergelijking te maken tussen landen. Het feit dat in dit onderzoek geen categorisering van de landen is gemaakt, kan een vertekening hebben gegeven in het onderzoek. Voor vervolgonderzoek lijkt het goed om landen te categoriseren, mogelijk naar mate van ontwikkeling op sociaal, maatschappelijk en economisch gebied. Dergelijke vormen van onderzoek kunnen hele andere resultaten aan het licht brengen die zorgen voor zowel een verdieping als een verbreding van kennis over de onzekerheidstheorie. Tot slot is het ontzettend interessant om te onderzoeken of de zingevingvragen een mediatie-effect verzorgen voor religiositeit of dat mogelijk de onzekerheidstheorie zal moeten worden herzien.

Literatuur

Chen, D. (2010). Club goods and group identity: evidence from Islamic resurgence during the Indonesian financial crisis. *Journal of Political Economy*, 118, 300-254.

Christiano, S. et al (2008). *Sociology of Religion: Contemporary Developments*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, INC. pp. 36.

Davie, G. (2007). *The Sociology of Religion*. SAGE, London.

Durkheim, E. (1912). *The Elementary Forms of Religious Life*. Oxford University Press.

Gill, A. and Lundsgaarde, E. (2004). State welfare spending and religiosity. *Rationality and Society*, 16, 399-436.

Gravetter, F. J. & Wallnau, L. B. (2007). *Statistics for the Behavioral Sciences*. Thomson Learning Inc. Wadsworth.

Immerzeel, T., & Van Tubergen, F. (2011). Religion as reassurance? Testing the insecurity theory in 26 European countries. *European Sociological Review*. Forthcoming.

Jagodzinski W. (2010). Economic, Social and Cultural Determinants of Life Satisfaction: Are there differences between Asia and Europe? *Social Indicators Research*, 97(1), 85-104.

Kirkpatrick, L. A. & Feeney, B. C. (2009). *A Simple Guide to SPSS for Version 16.0*. Cengage Learning, Wadsworth.

Kunin, Seth D. (2003). *Religion; the modern theories*. University of Edinburgh.

McIntosh, D. N., Silver, R. C. and Wortman, C. B. (1993). Religion's role in adjustment to a negative life event: Coping with the loss of a child. *Journal for Personality and Social Psychology*, 65, 812–821.

Need, A. and De Graaf, N. D. (1996). Losing my religion: a dynamic analysis of leaving the church in the Netherlands. *European Sociological Review*, 12, 87–99.

Norris, P. and Inglehart, R. (2004). *Sacred and secular: religion and politics worldwide*. New York: Cambridge University Press.

Rees, T. J. (2009). Is personal insecurity a cause of cross-national differences in the intensity of religious belief? *Journal of Religion and Society*, 11, 1–24.

Ruiter, S. and Van Tubergen, F. (2009). Religious attendance in cross-national perspective: a multilevel analysis of 60 countries. *American Journal of Sociology*, 115, 863–895.

Sosis, R. (2007). Psalms for safety: magico-religious responses to threats of terror. *Current Anthropology*, 48, 903–911.

Stolz, J. (2009). Explaining Religiosity: towards a unified theoretical model. *The British Journal of Sociology*, 60(2), 345-376.

Te Grotenhuis, M., De Graaf, N. D. and Peters, J. (1997). Komt religiositeit met de jaren? De invloed van leeftijd, welvaart, sociale zekerheid en religieuze opvoeding op kerkbezoek en christelijk geloof in West-Europa. *Mens en Maatschappij*, 72, 210–226.

Vail, J. (1999). Insecure times: Conceptualising insecurity and security, Chapter 1. In Vail, J., Wheelock, J. and Hill, M. (Eds.), *Insecure times. Living with insecurity in contemporary society*. London: Routledge.

Verboon, P., (2010). *Mediatie Analyse*. http://ou-l.academia.edu/PeterVerboon/Teaching/20442/Mediatie_Analyse.

Zuckerman, Ph (2007). Atheism: Contemporary Rates and Patterns. In: M. Martin (Ed.), *The Cambridge Companion to Atheism*. (pp. 47-68). Cambridge: Cambridge University Press.

Geraadpleegd op <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

Bijlagen

Variabelen

Controle variabelen:

1. v302 sex respondent (Q86)
2. *age (age: respondent (constructed – V303 recoded into age))*
3. v336 educational level respondent: ISCED code one digit (Q110)
4. v305b respondents nationality – ISO 3166-1 code (Q89)

Religiositeit:

1. v132 how often do you pray to God outside religious services (Q39)

Variabele onzekerheid

1. v65 control over life (Q10)

Existentiële gebeurtenissen:

1. verlies van naaste(n) (nieuwe variabele: deathrelative)
 - v329a experienced: death of own children (Q108)
 - v333a experienced: death of father (Q108)
 - v334a experienced: death of mother (Q108)
2. scheiding (nieuwe variabele: divorcerelative)
 - v330a experienced: divorce of own children (Q108)
 - v331a experienced: divorce of parents (Q108)
 - v332a experienced: divorce of relative (Q108)
3. v320 Verlies van partner door scheiding/dood (Q104)

Economische omstandigheden:

1. v89 are you employed yes/no (Q15)
2. v353M_ppp monthly household income (x1000), corrected for ppp in euros
3. v351 dependency social security last 5 years (Q123)

Maatschappelijke oriëntatie:

1. v200 opinion on society (Q59)

2. v43 do you work unpaid for: none (Q5b)
3. Betrokken bij andere mensen (nieuwe variabele: concerned_mij)
 - v284 are you concerned with: immediate family (Q83A)
 - v285 are you concerned with: people neighbourhood (Q83B)
 - v286 are you concerned with: people own region (Q83C)
 - v287 are you concerned with: fellow countrymen (Q83D)
 - v288 are you concerned with: europeans (Q83E)
 - v289 are you concerned with: humankind (Q83F)
 - v290 are you concerned with: elderly people (Q84A)
 - v291 are you concerned with: unemployed people (Q84B)
 - v292 are you concerned with: immigrants (Q84C)
 - v293 are you concerned with: sick and disabled (Q84D)
 - v294 are you concerned with: poor children (Q84E)

Bron: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

Deelnemende landen aan de European Values Study, Wave 4 - 2008

<u>Land</u>	<u>Jaar van survey</u>
Belgium	2009
Denmark	2008
France	2008
Germany* (* only west Germany)	2008/2009
Great Britain	2009/2010
Iceland	2009/2010
Ireland	2008
Italy	2009
Malta	2008
Netherlands	2008
Northern Ireland	2008
Spain	2008
Sweden	2009/2010
Norway	2008
Austria	2008
Bulgaria	2008
Czech Republic	2008
Estonia	2008
Finland	2009
Hungary	2008/2009
Latvia	2008
Lithuania	2008
Poland	2008
Portugal	2008
Romania	2008
Slovak Republic	2008
Slovenia	2008
Belarus	2008
Croatia	2008
Greece	2008
Luxembourg	2008
Russian Federation	2008
Turkey	2008/2009
Ukraine	2008
Albania	2008
Armenia	2008
Azerbaijan	2008
Bosnia and Herzegovina	2008
Cyprus	2008
Northern Cyprus	2008
Georgia	2008
Kosovo	2008
Macedonia, Republic of	2008
Moldova, Republic of	2008
Montenegro, Republic of	2008
Serbia	2008
Switzerland	2008

Bron: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>